

**THE NARRATIVE DIALOGUE - A RETROSPECTIVE RECONSTRUCTION
IDENTITY (NORMAN MANEA, THE EASTERN MESSENGER, DIALOGUE WITH
EDWARD KANTERIAN)**

Anicuța Novac

PhD Student, "Dunărea de Jos" University of Galați

Abstract: Regardless of the discursive form of Norman Manea's texts (autofiction, autobiographical essay, the spoken book/ narrative interview) the writer's concern for personal history and collective history ratio remains constant. Both men of culture have common concerns and experiences, each having in their identity formula not only the experience of the East but also that of the West. The relationship centre –edge caused Norman Manea's identity structure to reconfigure. These two poles have not got into conflict but have highlighted each other: his being fed up prevented him from adopting the shallowness of American pop culture and his democratic disengagement have made him visible in the landscape of present Romanian literature. Kanterian's questions generate a confession dialogue, about himself and the world, sliding from a theme to another, from a culture to another, giving the impression of an identity-puzzle.

Keywords: spoken book, problematic identity, scriptural profile, cultural pattern, personal history

Scopul articolului este analiza modului în care discursul specific al dialogurilor narative ajută la conturarea paradigmei identitare în scrierile lui Norman Manea. Vor fi vizate astfel raportul dintre istoria personală și "marea istorie", dintre identitatea reală și cea narativă, experiențele marcante selectate de memoria afectivă (Gulagul, comunismul, exilul) și "punerea în intrigă"¹ a acestora și, mai ales, evaluarea lor ulterioară. În opera vastă a lui Norman Manea se întâlnesc forme variate de discurs: proză scurtă, roman autobiografic, autoficțiune, eseu, carte

¹ Paul Ricoeur, *Temps et récit*, Tome I, Paris, Seuil, 1983, p. 102

vorbită. Probabil nu întâmplător este aleasă o retorică variată pentru exprimarea unei identități multiple, scindate. Fiecare gen vine cu un instrumentar specific (re)configurării scenariului identitar.

Referitor la terminologie, critica franceză folosește denumirea de *interviuri narrative* sau *povești de viață/récits de vie* critica românească le numește *cărți vorbite*. În studiul *L'entretien (auto)biographique et la parole*, Rob Evans analizează conceptul de *entretien auto/biographique* din perspectivă lingvistică, evidențiind „o gramatică a datelor biografice”. Pornind de la premisa dificultății de a da sens vieții trăite, experiențelor trecute, individul mobilizează în special resursele lingvistice: „Un jeu complexe de discours de soi de de l'Autre s'exprime alors à travers des grammaires de changement, de désorientation ou de résistance.”²

Combinând două tipuri diferite de interviuri narrative, Evans obține un al treilea pe care îl denumește *entretien discursif-biographique*. În contextul acestui interviu narativ-biografic interacțiunea și raportul de reciprocitate dintre interviuator și interviuat furnizează un cadru, din care pornesc mai multe discursuri despre sine în comunicare cu celălalt. De îndată ce un subiect începe să-și povestească viața, abordând locuri, epoci, evenimente, toate acestea se leagă într-un scenariu identitar. Principalul avantaj al interviurilor narrative constă în producerea „datelor (auto)biografice”, a „biografemelor”, care arată cum subiectul a experimentat evenimentele la care a participat, ce semnificație le atribuie ulterior. Inserarea „datelor biografice” poartă denumirea de „biografizare”, concept preluat de Evans de la Winfried Marotzki: “La biographisation est le nom du processus par lequel et dans lequel le sujet remet une espèce d'ordre à son récit dans l'entretien. Cet ordre concerne le lieu, le temps, les interconnexions dans la suite des événements, les motivations, les conditions, les causes et les effets, etc.”³ Se conturează, așadar, “o gramatică a datelor biografice” care dă sens istoriei vieții prin: rezumatul și ordinea temporală a evenimentelor, evaluările, repetiția, enunțul ezitant, nuanțele vocii, ironia, reiterarea unor teme, intertextualitatea, etc.⁴

² Rob Evans, „L'entretien auto/biographique et la parole”, în *Approches non francophones des histoires de vie en Europe*, No. 55, Décembre 2008, coordination du numéro José Gonzáles Monteagudo, pp. 193 – 222, disponibil la adresa http://wase.urz.uni-magdeburg.de/evans/Literature_Depot.html/L%27entretien_autobiographique_Paris_VIII.pdf – accesată la data de 5.05.2016

³ Winfried Marotzki, 'Bildungsprozesse in lebensgeschichtlichen Horizonten' in E. M. Hoerning, 1991, (ed.): *Biographieforschung und Erwachsenenbildung*, Bad Heilbrunn, Verlag Julius Klinkhardt, pp. 182-205, apud Rob Evans, op.cit., pag. 197

⁴ Rob Evans, op.cit., pag. 220

De la abordarea lingvistică a interviului narativ trecem la accentuarea caracterului temporal al materialelor (auto)biografice. Demonstrația îi aparține lui Didier Demazière în articolul *Quelles temporalités travaillent les entretiens biographiques rétrospectifs?*. Deși observațiile se referă la povestea de viață ca metodă de anchetă sociologică, le vom aplica ca metodă de lucru în cazul interviului narativ care face obiectul de studiu al articolului. Orice interviu narativ presupune o reconstrucție subiectivă de către interviuat, trecutul fiind afectat de judecăți de valoare, de descrieri, de trăiri. Cronotopii, desemnând locuri și timpuri trecute, prezente sau viitoare, funcționează ca „biografeme.” Istoria personală povestită în contextul interviului narativ are miză identitară, întrucât individul se reflectă în amintirile sale, în ceilalți, adică în oamenii pe care i-a cunoscut.

Constând în interogarea indivizilor despre evenimentele din trecutul lor, interviul narativ face apel la memoria afectivă, care este selectivă. Subiectul interviuat alege momentele marcante pentru el, cu relevanță pentru ”istoria personală”, cu scopul de a atribui o semnificație parcursului său. Această selecție a momentelor-cheie biografice organizează secvențele după o temporalitate mai mult sau mai puțin cronologică. Se ajunge la „punere în intrigă” explicată de Demazière ca o înlănțuire a episoadelor narative într-un scenariu cu o anumită semnificație: „un procédé narratif qui permet de relier ensemble des épisodes isolés et de produire ainsi de la signification.”⁵ Se ajunge, în final, la o reconstrucție identitară retroactivă, subliniază Demazière, compusă din biografeme scoase la lumină de memoria afectivă.

Referitor la instanțele enunțatoare, subiectul interviuat se dedublează, devenind „subiect și obiect al propriului discurs”⁶. Ficționalizarea eului este explicată prin distanțarea temporală și afectivă a celui care povestește, față de evenimentele prezentate. Eu devine altul, autorul împrumutând date biografice personajelor, „măștilor sale narative”.⁷

În spațiul românesc de cultură criticul Eugen Simion este cel care a discutat despre cărțile vorbite, „o formă modernă folosită pentru a prezenta biografia intimă sau publică a

⁵Didier Demazière, „Quelles temporalités travaillent les entretiens biographiques rétrospectifs?”, în *Bulletin de méthodologie sociologique*, no. 93 / 2007, pp. 5-27, disponibil la adresa <http://bms.revues.org/506> - accesată la data de 5.05.2016., pag. 9

⁶Renouprez, Martine, „L'autobiographie en question: Poétique d'un genre”, apud Crihană, Alina, *Entre mémoire, histoire et fiction: les récits de vie des écrivains roumains de l'après-guerre dans le contexte socioculturel post-totalitaire*, dans *Synergies Roumanie*, n° 6/ 2011, p. 159

⁷Cf. terminologiei lui Paul Ricoeur, în demonstrația din studiul *Soi-même comme un autre*, Seuil, 1990.

unei personalități.”⁸ Criticul completează profilul conceptului cu următoarele trăsături specifice: dispariția naratorului clasic, „cel care povestește fiind personajul invitat în discurs”, „dinamica imprevizibilă a rolurilor, directitatea stilului, gradul sporit de spontaneitate, mobilitatea temelor din interiorul discursului, fragmentarismul, caracterul polemic.”⁹ Se conturează profilul unui tip de scriitură cu *mare putere de seducție* asupra publicului cititor.

Vorbind despre dialogul narativ dintre Norman Manea și Saul Bellow, Simona Antofi atribuie o miză identitară *biografemelor* și *gramaticii temporale*, pe care o regăsim și în volumul de față: biografemele au rolul de a “reformula, pentru cititorul român (și nu numai), istoria individuală a lui Norman Manea, ca sursă și obiect al unei *narațiuni identitare* cu valențe prototipale, de a redimensiona, grație virtuților speculare ale scriiturii de răspuns al interviueatului, povestea vieții lui Norman Manea.”¹⁰ Este nevoie de o nuanțare în cazul în care obiectul dialogului narativ este biografia unui scriitor exilat, adaugă Simona Antofi. Dialogul va avea un rol terapeutic pentru scriitorul care a trăit trauma dezrădăcinării, ajutându-l să se împace și să-și asume trecutul: “Dialogul mentalităților și ciocnirea memoriilor culturale divergente poate dobândi accente dilematice deosebit de grave, pe care scriitura recuperatorie le scoate la suprafață, dar le și alină. Așa încât, se poate constata că unii exilați, precum scriitorul de limbă română și de etnie evreiască Norman Manea, reușesc să depășească trauma exilării și se regăsesc pe ei înșiși în relație cu trecutul acceptat și exorcizat prin scriitura retrospectivă.”¹¹

Explicând raportul dintre memorie și identitate culturală în *cărțile vorbite* din contextul socio-cultural posttotalitar, Alina Crihană vorbește despre o “criză morală”, un “revizionism agresiv” care caracterizează intelectualitatea românească: deconstruirea miturilor istorice ale comunismului, “trădarea modelelor”, “bagatelizarea ideii de elită”, mistificarea și demistificarea biografiilor disidenților și ale colaboraționiștilor. Se ajunge la o confuzie a valorilor care “blochează procesul reconstrucției identitare colective și al reconfigurării memoriei

⁸ Eugen Simion, „Cartea vorbită. Pactul cordialității vigilente”, în *Cultura* nr. 182, 17 iulie 2008, disponibil la adresa <http://revistacultura.ro/cultura.php?articol=2875> – accesată la data de 4.05.2016

⁹ Ibidem

¹⁰ Simona Antofi, *Înainte de despărțiri. Norman Manea și Saul Bellow în căutarea adevărilor (ne)scrise*, în *Annales Universitatis Apulensis, Seria Philologica*, Nr. 15, Vol. 1 / 2014, p. 61

¹¹ Simona Antofi, *Norman Manea, Textul nomad - ipostazele narative ale identității exilice*, în *Journal of Romanian Literary Studies*, No. 5/2014, p. 658

noastre culturale”.¹² Soluția constă în reconcilierea cu trecutul printr-o confesiune cu rol terapeutic, în gestionarea lucidă și onestă a resurselor memoriei, soluție pe care o propune și Manea.

Coroborând observațiile teoretice și critice cu *biografemele* aduse la lumină prin întrebările lui Kanterian, se conturează mai multe chei de lectură ale volumului de dialoguri narrative: dezbateri asupra unor teme generale și actuale, cu mare putere de seducție asupra publicului; refacerea istoriei personale a scriitorului Norman Manea ca narațiune cu miză identitară și cu valori prototipale; demistificările *huliganului* care a profanat simbolurile culturii naționale; o *quête* identitară retroactivă, care își propune chestionarea dilemelor identitare în contextul re-semnificării, al re-evaluării favorizate de aceste dialoguri.

Dialogul narativ din volumul propus este precedat de un scurt istoric al relației interviewer-intervievat, din perspectiva lui Norman Manea, secvență intitulată *Arhiva inoportună*. Dialogul lor a început înaintea celor incluse în volum, sub forma unei polemici, Kanterian intervenind în apărarea lui Eliade, ca răspuns la articolul lui Manea, *Felix culpa*. Ulterior, argumentele aduse, „onestitatea intelectuală” și „exigența etică” a interlocutorilor i-au adus pe poziții similare în multe subiecte controversate, din domeniul cultural, ideologic, politic. În plus, identitățile mixte ale interlocutorilor și dragostea constantă pentru limba română anticipează un dialog intercultural și autentic din punctul de vedere al trăirilor. Judecățile de valoare, atitudinile și „evaluările față de statuile vechi și noi ale Olimpului românesc”, sunt imperfecte dar cât se poate de sincere, recunoaște Manea de la început, astfel încât cititorul îi poate acorda credit: „Ezitățile au existat, mărturisesc, și atunci și mereu, și nu au fost puține, chiar dacă au fost învinse, până la urmă de o instinctivă și puerilă îndârjire de a rămâne moralicește viu tocmai prin imprudență și nestăpânire. Să rămân, de fapt – mai modest și mai exact spus –, eu însumi.”¹³

Volumul cuprinde trei interviuri narrative, etapizate astfel: un dialog epistolar în perioada 1999-2001, o convorbire directă la Bard College în 2007 și încă un dialog epistolar în 2009. Temele interviului, unele dintre ele recurente, acoperă subiecte și evenimente ale *marii istorii*, filtrate prin *istoria personală*: literatura, rolul intelectualului în spațiul de cultură

¹² Alina Crihană, Crihană, Alina, *Memory and identity in the post-communist intellectual discourse*, în cadrul Conferinței Internaționale *Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*, Vol. nr. 1/2014, p. 1081

¹³ Norman Manea, *Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian*, Iași, Polirom, 2010, p. 7

românesc și american, raportul Holocaust - Gulag, România comunistă și postcomunistă, raportul etic-estetic, *insolubila chestiune evreiască*, exilul, America, islamismul, etc. Discursul interviului narativ este unul mixt: pe de o parte avem discursul interogativ, cel al lui Edward Kanterian în cazul de față, pe de altă parte avem discursul narativ autobiografic al lui Norman Manea.

Primul dialog se deschide cu o dezbatere despre literatura lui Norman Manea, vizând legătura dintre biografie și operă, tentația postmodernismului. Justificând supratema apocalipsei, a spaimei fără o sursă cunoscută, Manea recunoaște transferul de stări și de experiențe de la autor la personajele sale dar „circumscrierea apăsător biografică i se pare excesivă și insuficientă”.¹⁴ Ficționizarea sinelui și a istoriei reprezintă o constantă a scrierilor personale, explicată prin distanța temporală și afectivă care separă autorul de evenimentele povestite și prin dedublarea instanței enunțatoare în subiect și obiect al discursului. În termenii lui Ricoeur, autorul transferă identitatea personajelor, care devin *identitățile sale narrative*. Una dintre ele este băiatul din nuvela *Nunțile* care, în noul regim politic, cel comunist, trebuie să mărturisească celorlalți experiența din lagărul de concentrare. Discursul repetitiv desensibilizează atât emițătorul cât și auditoriul, fiind o trimitere la intrumentalizarea și banalizarea Holocaustului. Întrebarea despre Holocaust și antisemitism declanșează memoria afectivă a scriitorului care evocă prima experiență în care a experimentat statutul de victimă a totalitarismului, cea a deportării în Transnistria.

Raportul cu Celălalt se complică întotdeauna în cazul alogenului, Manea căutând integrarea și autoanalizându-se astfel în cazul manifestărilor antisemite: „Momentele când am luat public atitudine împotriva unor manifestări antisemite au fost relativ rare. Eco-ul lor exagerat mi-a asigurat o faimă bizară, de militant, care nu mi se potrivește. Sunt, în general, înclinat mai curând spre introspecție și autocritică, decât spre autoapărare.”¹⁵ Anularea legilor rasiale, căderea regimului antonescian și instaurarea comunismului alimentează speranțele unui nou început. Socialismul *multilateral dezvoltat* impunea un *om nou* robotizat, o marionetă, oferind scriitorului în fiecare zi motive de emigrare. Simulacrul de existență îl determină pe scriitor să caute refugii în literatură sau în relațiile cu ceilalți, relații în care Manea simte că a fost mereu perceput resentimentar, ca venetic, „cu condiția sa originală, de exilat.” Legătura cu România este făcută periodic, alimentând în egală măsură și speranțele și pesimismul scriitorului.

¹⁴ Norman Manea, op.cit., p.10

¹⁵ Idem, p. 17

Neconcretizarea unor proiecte (colegiul de la Cluj, conservarea modernă a arhivei Enescu) din cauza „micilor vanități locale” îl determină să evalueze acest raport și să privească cu scepticism asimilarea de către patria-mamă, la care a visat de mic copil: „Poate că aceste două exemple vă conving de justetea precauțiilor cu care trebuie să evaluăm dorința și capacitatea României de a ieși din tenebroasa ei apatie, din nebuloasele ei complexe tradiționale.”¹⁶

Cronotopul identitar se reconfigurează și se completează progresiv, pe măsură ce subiectul intervievat rememorează evenimente, locuri, oameni dintr-o anumită etapă a biografiei sale. Dezbaterile din spațiul românesc de cultură, despre raportul etic-estetic în cazul unor scriitori ca Mircea Eliade, Emil Cioran, Mihail Sebastian, constituie una din biografele parcursului său, ca scriitor incomod. Demitizarea realizată de Manea prin discuția despre „ambiguitățile vinovate” ale unor “icoane culturale” îl transformă într-un „caz incomod”, declanșând o defăimătoare campanie de presă. Nedreptatea, ocolirea adevărului, cenzurarea anumitor subiecte devin pentru Manea stimuli declanșatori ai unei structuri identitare din trecut, aceea de victimă a totalitarismelor: „România și viața intelectuală românească au fost parte deloc neglijabilă a biografiei și identității mele și m-am simțit aproape »silit » să declanșez, din depărtare, de împrejurări care veneau să reitereze o tradiție nefastă.”¹⁷

Manea conștientizează disjunția operă-biografie, apreciind literatura lui Eliade, realizând recenzia *Jurnalului* lui Sebastian, ocupându-se de publicarea lui Cioran în America, îndrăgind operele lui Céline, Brecht, Sartre, Maiakovski și alții, în ciuda opțiunilor ideologice. Referitor la cazul Eliade, Manea afirmă că s-a ferit de etichetări simplificatoare, considerând că ambiguitatea ideologică trebuia asumată. Mixarea citatelor din publicistica lui Eliade și ascunderea voluntară a dovezilor de către unii intelectuali români, refuzarea unui drept la replică de către publicații importante devin motive ca reevaluarea făcută acum de Norman Manea să fie una detașat-ironică.

Aplicând teoria lui Evans despre „gramatica datelor biografice”, reiterarea unor teme (legătura cu țara, cu spațiul ei cultural, raportul eu-ceilalți, raportul artist-autoritate ideologică/culturală), ironia, evaluările dau sens și coerență unui scenariu identitar. Rezumând aceste dezbateri, huliganul, care poartă povara „păcatului crucificării marelui cărturar român Mircea Eliade”, constată existența „unor curențe de judecată critică obiectivă ale unor lideri

¹⁶ Idem, p. 34

¹⁷ Idem, p.63

literari și de opinie, considerați promotori ai occidentalismului și democrației în România actuală.”¹⁸

Cronologia fracturată a interviului narativ aduce în discuție cele două atrocități din istoria omenirii, Holocaustul și Gulagul. În contextul unei „devalorizări a memoriei” și al reapariției clișeele antisemite este justificată o astfel de reevaluare. Solicitat să descrie raportarea diferitelor națiuni la cele două catastrofe, Manea oferă un răspuns amplu și argumentat cu exemple, având experiența mai multor spații de cultură. Scriitorul știe cum sunt percepuți evreii de către ceilalți în România, oferind o concisă descriere imagologică: evreii au contribuit la propagarea comunismului, s-au transformat din victime ale regimului în „călăi resentimentari”, adjudecându-și „monopolul suferinței.” Ca exemplu prezintă cazul Garaudy a cărui controversată carte¹⁹, prin care acuză politica israeliană de manipularea datelor Holocaustului, a fost receptată diferit: în Franța și în alte țări europene a fost interzisă difuzarea lucrării respective, în timp ce, în România, prefăcătorul acuză Franța de încălcarea libertății de exprimare a autorului. Cât despre compararea celor două catastrofe, Manea are o atitudine echilibrată și obiectivă, pledând pentru adevărul istoric dar, mai ales, pentru învățarea lecției oferite de istorie, pentru a nu se mai repeta niciodată asemenea catastrofe. Acest punct de vedere amintește de „memoria exemplară” de care vorbea Tzvetan Todorov, conform căreia „prezentul trebuie să se folosească de lecția trecutului”, „să nu reclami pentru tine statutul exclusiv de fostă victimă”²⁰, permite compararea faptelor, fără să le anuleze identitatea.

Întrebările lui Kanterian completează cronotopul identitar cu două spații simbolice pentru structura identitară a lui Norman Manea: America și Germania. După ce conturează onest profilul Lumii Noi, cu atuurile și „păcatele” ei, identitatea de exilat și problematica asimilării sunt explicate prin intermediul intertextului, Manea citându-l pe scriitorul american Don DeLillo care explica exilul astfel: “O formă de pedeapsă pe jumătate înspăimântătoare și pe jumătate râvnită. A deveni parte din moara asimilării. A fi absorbit și încorporat și reprodus, făcut inofensiv și ireal.”²¹ Introspectându-se, Manea recunoaște că „în situația descentrată de exilat, a rămas focalizat asupra interiorității”, acolo unde vorbește și scrie

¹⁸ Idem, p. 62

¹⁹ Roger Garaudy, *Miturile fondatoare ale politicii israeliene*, Fronde, Alba Iulia – Paris/AlmaTip, București, 1998

²⁰ Tzvetan Todorov, *Abuzurile memoriei*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999, p. 43

²¹ Norman Manea, op.cit., p. 104 din Don DeLillo, „A History of the Writer Alone in a Room”, traducere germană “Der Narr in seinem Zimmer”, *Die Zeit*, nr. 14/2001

în limba română. Solicitat să vorbească despre relația sa ca evreu cu Germania actuală, Manea convoacă, din nou, identitatea colectivă, destinul evreiesc. Răspunsurile sunt susținute cu argumente și exemple, amplu documentate, părăd niște microcercetări. Punctele de vedere pe aceeași temă ale unor personalități culturale, unele aprobate, altele contestate, devin o reflectare a eului, a propriei opinii, un fel de punere în abis a identității personale. Astfel, Germania este cea care l-a smuls din spațiul închis al dictaturii comuniste, oferindu-i o bursă de studiu la Berlin, este în același timp și țara datoare să păstreze memoria Holocaustului. Manea nu rezonează cu reprezentările populare ale Holocaustului, cu comercializarea excesivă care banalizează suferința, ci, mai degrabă ar accepta „o austeră tăcere codificată, intangibilă”, citându-l pe Beckett: „Nu există nimic de exprimat, nimic cu care să exprimi, nimic din ce să exprimi, nicio putere de a exprima și, în același timp, obligația de a exprima.”²²

Partea a II-a a interviului debutează cu o evocare a Bucureștiului din tinerețea scriitorului, o rememorare a vârstei de aur, când adolescentul Manea făcea călătorii explorative, având „senzația ieșirii din țarc”. Se realizează o prezentare, în contrapunct, a principalelor etape din viața orașului, cărora le corespund evenimente marcante din existența lui Manea: oraș asediat ideologic – scriitor nesubordonat politic, căutându-și refugiile în cărți, muzică, prieteni. Așadar, spațiul devine element definitoriu al matricei identitare, una din biogramele traseului său existențial.

Întrebările lui Kanterian fac un salt în timp, în 2007, când îl întâlnim pe Norman Manea în ipostaza de „huligan decorat”, primind distincția Meritul Cultural în grad de Comandor, din partea României. Venind după multe alte premii internaționale, decorația este apreciată obiectiv și rece de Manea, ca fiind „un gest convențional și tardiv”, „o simpatie ambiguă întârziată... În schimb, i-a făcut plăcere să-și amintească „partea luminoasă din existența românească”, reprezentată de profesori, colegi, iubiri, prieteni. Reluându-se tematica raportului cu țara, Manea își reevaluează poziția, aspirând la o reconciliere totală, dorită de ambele părți: “Nu mi-am dorit niciodată o relație ostilă cu România, cu atât mai puțin permanentizarea ei. Aș fi un nefericit obsedat de trecut, dacă nu aș reacționa la impulsurile prezentului cu luciditate, cu bun-simț, cu atenție și curiozitate.[...] Am fost silit să reflectez, în exil, și la faptul că, și atunci

²²Norman Manea, op.cit. 130, pasaj din *Proust and Three Dialogues: Samuel Beckett & George Duthuit*, Calder Publications, Londra, 1965

când mă consideram român, tot ca evreu eram perceput.[...] Cât despre reconciliere, da, ar fi de dorit. Dar cum spun americanii, «you need two for tango » .”²³

Axa narativă a interviului revine la obsesia identitară, la interogarea identității. Autoanalizându-și scenariul identitar de până acum, scriitorul identifică trei componente ale unui hibrid: „M-am născut în România și m-am format în literatura română. Am debutat în românește, am scris și scriu și acum în românește. M-am născut într-o familie evreiască. Există o amprentă evreiască importantă a biografiei mele, pe care Holocaustul a adâncit-o. Trăiesc în America de douăzeci de ani. ”²⁴ Dacă legătura cu țara a cunoscut multe obstacole, cea cu limba română este una profund și constant asumată. Este parte din sine, de aceea, tradus, se simte înstrăinat. Limba în care creează este criteriul după care se definește un scriitor, consideră Manea: „Româna este limba interiorității mele, care a trăit cu și în mine, în toate etapele formative, adică, practic, în toată biografia, incluzând bătrânețea. Este, deci, limba mea, eul meu.[...] Tradus, chiar și bine, sunt translat, mutat, transportat în alt univers lingvistic, deci și de gândire și simțire.”²⁵

Componenta identitară evreiască este analizată din mai multe puncte de vedere, răspunsul lui Manea fiind susținut cu exemple și argumente din mai multe domenii ale cunoașterii. De exemplu, conform criteriului religios, evreul se definește prin refuzul idolatriei. În literatură Sebastian afirmase că evreului îi este caracteristică o anumită „tensiune interioară”, care îl face să oscileze între rațiune și pasiune; din punctul de vedere al Celuilalt evreul este „străinul, suspectul, cel care s-a încărcat de două mii de ani de culpa biblică și religioasă.”²⁶ Particularizând „insolubila chestiune evreiască”, Manea îndeamnă la echidistanță, susținând că evreilor ar trebui să li se accepte și greșelile și calitățile ca oricărui alt popor. În urma analizei componentelor identitare, Manea vede un avantaj în structura multietajată a identității sale, deoarece este „fertilă artistic”, transformând-o în sursă de inspirație: “Mă simt privilegiat a nu avea o clară identitate sau a poseda o identitate plurivalentă și confuză, care depășește mitologia unui anume grup social sau etnic sau lingvistic.”²⁷

Secvența a treia a interviului narativ este una epistolară, derulată în perioada ianuarie-iulie 2010. Secvența recontextualizează unele teme deja discutate, transformându-le, prin

²³ Norman Manea, op.cit., p.150

²⁴ Idem, p.171

²⁵ Idem, p. 175

²⁶ Idem, p. 200

²⁷ Idem, p.191

repetare, în biografeme relevante: cazuri de ambiguități ideologice, etice (Eliade, Goma, Manolescu), fascism-islamism, Holocaust-Gulag, antisemitism, literatură. Rezumând aproximativ douăzeci de ani de receptare a articolului *Felix culpa*, mulți autori i-au susținut observația și au recunoscut probele, mai ales că, în contextul actual, subliniază Manea, „se poate discuta senin opera lui Eliade, fără misterul unor stânenitoare secrete biografice.”²⁸ În relație cu Nicolae Manolescu, se simt nuanțele ironice ale vocii care alternează cu un umor semiinofensiv, folosit pentru a banaliza subiectul: „Așa cum am mai spus, nu l-am acuzat de antisemitism și nu îl consider antisemit. [...] L-am acuzat de «lectură infidelă», de frivolitate, incorectitudine, politicianism, narcisism etc., dar nu de antisemitism. [...] Cum ar putea, de altfel, un « infidel » să fie antisemit?”²⁹

Revenind la antisemitism, o altă constantă a biografiei sale, Manea nu se consideră un militant al acestei cauze. El preferă să vorbească, cu onestitate, și despre aspectele negative, și despre cele pozitive ale unei teme, separând etica de estetică, sau politica de estetică, așa cum a reieșit din exemplele anterioare. În plus, antisemitismul este mereu „responsabilitatea celui alt, de aceea trebuie condamnat de ne-evrei”, adaugă Manea. Raportarea personală la antisemitism înseamnă, în cazul lui Manea, un capitol al biografiei, marcat de raportul eu-celălalt, înseamnă asumarea marginalității și o temă de meditație. Răspunsul continuă cu trimiteri intertextuale, la definiții sau explicații ale antisemitismului, date de diferite personalități românești și străine.

Secvența se încheie, simetric, cu revenirea asupra literaturii, dând semnificație „punerii în intrigă” a scenariului identitar al unui scriitor care și-a chestionat identitatea problematică în lucrările sale. Întrebat de Kanterian de existența unor diferențe între receptarea din Est și cea din Vest, Manea își începe răspunsul cu un citat din Eugen Ionescu, care are rolul de a anticipa concluzia personală și de a-i reflecta mentalitatea. Până să plece din țară, păreriile criticilor au fost împărțite, textele apreciative alternând cu “reticența” și cu „reaua-voință”. Reputatele premii internaționale sunt puse în contrapunct cu nerecunoasterea de către „autoritatea literară” locală, Manea simțindu-se eliminat, respins etnic, social-politic, cultural. În ciuda raportului problematic cu celălalt, rămâne constantă componenta identitară românească, reprezentată de limba română, „patria de hârtie”³⁰ a scriitorului: “Poete evreii au o slăbiciune în

²⁸Idem, p. 267

²⁹Idem, p. 303

³⁰Nicoleta Sălcudeanu, *Patria de hârtie. Un eseu despre exil*, Aula, 2003

plus, cum am mai spus. Ca toți cei cărora li s-a contestat apartenența la o patrie, sunt bucuroși să-și poată revendica una. A mea rămâne limba română, refugiată în America.”³¹

Volumul de dialoguri narative se încheie cu un fel de epilog, în care Kanterian prezintă istoria prieteniei cu Norman Manea. Gramatica temporală fracturată a dialogului narativ face posibile re-poziționările subiectului intervievat față de anumite evenimente din etape diferite ale biografiei. Receptându-l pe Manea mai întâi pe filieră germană, apoi română, Kanterian îl descoperă în ipostaze multiple: de om, de scriitor, de profesor la Bard College. Autorul atribuie acestui volum două roluri: un rol edificator pentru cititorii interesați de tematica de actualitate și de interes general, dezbătută aici și un rol demistificator, având ca țintă un autor care se bucură de faimă și de respingere, aceasta venind, paradoxal, din partea țării sale.

Concluzionând, reconstrucția identitară la care se ajunge în final, coroborând întrebările care scoteau din trecut oameni, locuri, evenimente, cu răspunsurile, se ajunge la ipostaza scriitorului care își interoghează, prin scris, structura identitară multistratificată. Kanterian rămâne cu aceeași identitate-puzzle a scriitorului: „Norman Manea este evreu, român, om din Bucovina de pe Hudson.”³²

Bibliografie

1. Antofi, Simona, *Norman Manea, Textul nomad - ipostazele narative ale identității exilice*, în *Journal of Romanian Literary Studies*, No. 5/2014, pp. 657-667
2. Antofi, Simona, *Înainte de despărțirii. Norman Manea și Saul Bellow în căutarea adevărurilor (ne)scrise*, în *Annales Universitatis Apulensis, Seria Philologica*, Nr. 15, Vol. 1 / 2014, p. 61-72
3. Crihană, Alina, *Entre mémoire, histoire et fiction : les récits de vie des écrivains roumains de l'après-guerre dans le contexte socioculturel post-totalitaire*, dans *Synergies Roumanie*, n° 6/ 2011, pp. 157-169

³¹Norman Manea, op.cit., p. 341

³²Idem, p. 365

4. Crihană, Alina, *Memory and identity in the post-communist intellectual discourse*, în cadrul Conferinței Internaționale *Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*, Vol. nr. 1/2014, pp. 1071-183
5. Demazière, Didier, „Quelles temporalités travaillent les entretiens biographiques rétrospectifs ?”, în *Bulletin de méthodologie sociologique*, no. 93 / 2007, pp. 5-27, disponibil la adresa <http://bms.revues.org/506> - accesată la data de 4.05.2016.
6. Evans, Rob, „L’entretien auto/biographique et la parole”, în *Approches non francophones des histoires de vie en Europe*, No. 55, Décembre 2008, coordination du numéro José Gonzáles Monteagudo, pp. 193 – 222, disponibil la adresa http://wase.urz.unimagdeburg.de/evans/Literature_Depot.html/L%27entretien_autobiographique_Paris_VIII.pdf – accesată la data de 4.05.2016.
7. Manea, Norman, *Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian*, Iași, Polirom, 2010.